

ПАНЕЛЬ 2. МІЖКУЛЬТУРНІ ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-279-4-32>

Андрійчук М. Т.

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри видавничої справи та редагування,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

УКРАЇНСЬКА КНИГА ТА ПРЕСА НА КУБАНІ У ЧАСИ АКТИВНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ КРАЮ

Кубань і, зокрема та її частина, що була відома в українських землях як Чорномор'я, у кінці XVIII–XIX століттях настільки активно колонізувалася українською людністю, що вже у той час розглядалася як невід'ємна частка наших етнографічних теренів.

Це можемо проілюструвати поглядами тодішньої політичної еліти як Наддніпрянщини (для прикладу візьмемо гасло, висунуте свого часу Миколою Міхновським: «Одна, єдина, неподільна, від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна»), так і Надністрянщини (розглянемо приміром уривок із Прологу до поеми «Мойсей» Івана Франка: «Та прийде час, і ти огнистим видом Засяєш у народів вольних колі, Труснеш Кавказ вперещешся Бескидом, Покотиш Чорним морем гомін волі»). Основними каналами масової комунікації, через які поширювались тоді подібні думки та гасла серед населення Кубані, були українські книги та преса.

У XIX ст. саме українська видавнича продукція стала одним із головних чинників формування у кубанських українців національної свідомості та історичної пам'яті. Врахуймо і той факт, що українська книжка, як і мова, на той час прямо пов'язувались із проявами сепаратизму та загрозами цілісності Російської імперії.

Перші українські книги на Кубані з'явились разом із козаками-чорноморцями після їх переселення сюди з українських земель у 1792 році. Згодом, за клопотаннями очільників Чорноморського козацького війська сюди ж у Чорномор'я було відправлено більшість книг із фондів бібліотеки Києво-Межигірського монастиря. Це були переважно стародруки із різних українських друкарень [4]. Ще до появи у 1798 р. друкованого видання «Енеїди» Івана Котляревського у

листопаді 1792 р. у російській періодиці «Новые ежемесячные сочинения» вийшов у світ українськомовний твір «Ей, годі нам журитися, пора перестати», який належав перу одного із очільників чорноморського козацтва Антона Головатого (1732–1797).

Загалом у першій половині XIX ст. у всій Російській імперії виходило не так багато українськомовних видань. Відомо, що широку популярність на Кубані серед козаків отримали видання творів І. Котляревського, зокрема «Енеїда». Відомими на Кубані були також видання творів харківських українофілів, зокрема альманах «Сніп» (1841) А. Корсуна, а також видання петербурзьких громадивців – альманах «Хата» (1860), видання творів Марка Вовчка. І, безумовно, дуже популярними в краї були видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Як приклад, можемо навести бібліотеку кубанського історика І. Попка, де були видання творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, П. Куліша та інших українських авторів [5, с. 63–64].

Можна стверджувати, що вже у середині XIX ст. на Чорноморщині активізувався український національний рух. Тут, як і на Наддніпрянщині, він проявився у діях стосовно відкриття українських національних шкіл, та використанні у приватному навчанні таких посібників, як «Граматка» П. Куліша, «Буквар» Т. Шевченка та іншої української навчальної літератури, що сприяло також поширенню українського правопису в краї, не зважаючи на розповсюдження і на Кубані обмежувальних заходів російського царату – Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876).

Популяризації українських видань у краї сприяли також місцеві українські діячі. Зокрема до них належить Яків Кухаренко (1799–1862) – останній наказний отаман Чорноморського козацького війська, друг Т. Шевченка, а також український письменник. Він – автор п'єси «Чорноморський побит» (1836), на основі якої Микола Лисенко написав оперу «Чорноморці». Я. Кухаренко став організатором українофільського гуртка, який займався розповсюдженням українських видань, а після загибелі цю справу продовжили члени його родини [1, с. 257].

На Кубані народилися й інші наші письменники, які теж стали класиками української літератури. Зокрема, це Василь Мова (1842–1891), який писав під псевдонімами «Лиманський», «Мигутченко», «Мигутський». Перші публікації В. Мови побачили світ у петербурзькому часописі «Основа» у 1861 році. Найвідомішими його творами були поема «Козацький кістяк» та драма «Старе гніздо і молоді птахи». Він також брав участь у роботі недільних шкіл та поширював серед українського населення так звані книжки-метелики, які активно розповсюджували в різних

українських землях громадівці. Твори В. Мови друкували переважно в галицьких виданнях – «Правда», «Діло», «Зоря», «Світ», «Літературно-науковий вістник» та ін. [2, с. 390; 3, с. 10].

Інший яскравий представник українського письменництва Кубані другої половини XIX ст. – Іван Прокопович Подушка (1850–1895). Він був автором публікацій про міське життя в Єйську в «Кубанських обласних відомостях». У 1871 р. в Таганрозі, що тоді входив до складу Катеринославської губернії, І. Подушка видав книгу своїх поезій «Починок», написаних під впливом Шевченкового «Кобзаря». Він також переклав українською мовою Гоголевого «Тараса Бульбу», хоч рукопис перекладу було втрачено [6, с. 76]. Серед кубанських авторів, які порушували козацьку тематику та питання побутування українського фольклору на Кубані, варто назвати також Івана Попка (1819–1893), Прокопа Короленка (1834–1913), Євгена Феліцина (1848–1903), Федора Щербину (1849–1938), Митрофана Дикарева (1854–1899), Якіма Бігдая (1855–1909).

Однак, розвиток української культури на Кубані і, зокрема, української книжки стримували цензурні обмеження імперської влади. Тому не залишалося іншого виходу, як висвітлювати українську тематику у російськомовних виданнях. Кубанські українці друкували твори у російськомовному українофільському журналі «Київська старовина» (1882–1906), а також у низці місцевих періодичних видань (окремі публікації українською мовою).

Згодом на Кубані з'явилася й місцева періодика, де час від часу публікувалися матеріали, пов'язані з українською культурою. Зокрема, вже в другій половині XIX – на початку XX ст. тут виходили газети «Кубанские областные ведомости», «Кубанская жизнь», «Кубанский курьер», «Кубанский казачий вестник», «Заря», «Новая Заря» та журнали «Кубанская школа», «Самопомощь», «На Кавказе» та інші. І хоч ці часописи виходили російською мовою (що й не дивно в умовах цензурних обмежень російського царату щодо українського друкованого слова), в них вміщувалась інформація про події українського культурного життя.

Засновником українського книговидання на Кубані став український громадський діяч та журналіст Степан Ерастов (1856–1933), який на початку 1890-х рр. став лідером українського національного руху Кубані. Зокрема, у 1896 р. він видав у Катеринодарі книжку А. Кримського «Хто ж винен?». У 1897 р. С. Ерастов вже у Ростові-на-Дону перевидав цю книжку накладом 1200 прим. та випустив п'ятитисячним накладом збірку оповідань Б. Грінченка. З метою зацікавлення читачької аудиторії українською книгою С. Ерастов запровадив звичай обдаровувати книжками «колядників» і

«щедрувальників» [1, с. 357]. Крім того, українські видання поширювались працівниками чайних, а також на сільських ярмарках, храмових святах та народних гуляннях спеціально підібраними і навченими С. Ерастовим книгоношами.

Наступний етап українського книговидання на Кубані вже був пов'язаний з революційними подіями 1905 р. і його становлення відбувалося зовсім в інших політичних реаліях.

Як бачимо українська книга та преса справили помітний вплив на формування національної свідомості та історичної пам'яті кубанських українців. Хоча більшість таких видань виходило за межами краю. Адже організувати видання українських книг на місцевому ґрунті кубанським українцям тривалий час не вдавалося через несприятливу політичну кон'юнктуру та цензуру. Лише наприкінці XIX ст., завдяки енергійній діяльності С. Ерастова та його однодумців, на Кубані вдалося реалізувати низку успішних українських видавничих проєктів, які сприяли розвитку національної свідомості кубанських українців.

Список використаних джерел:

1. Білий Д. Д. Українці Кубані в 1792 – 1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей: Монографія. Львів – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. 543 с.
2. Мова Василь Семенович // Українська літературна енциклопедія. В 5-ти т. – Т. 3. К – Н. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1995. С. 389–390.
3. Петренко Є. Д. Мова-Лиманський Василь Семенович. Енциклопедія історії України. Т. 7. Київ: Наукова думка, 2010. С. 10.
4. Слущкий А. Доля бібліотеки Києво-Межигірського монастиря на Кубані // Пам'ятки України: історія та культура. Київ, 2007. № 3. С. 34–41.
5. Слущкий А. О формировании книжного фонда Кубани и об источниках изучения личных библиотек кубанцев. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 47. Донецьк – Маріуполь, 2020. 299 с. (серія Кубанська україністика. Філологія і соціальні комунікації)
6. Чумаченко В. К. В. Мова (Лиманский) как феномен провинциального писателя последней трети XIX столетия. Культурная жизнь Юга России. 2009. № 5 (34). С. 73–76.